

ישיבת הר עציון בית מדרש האלקטרוני (ב.מ.א.)

הפטרת השבוע

סידרת שיעורים ע"י הרב יהודה שביב

בין יעקב לעשיו / הפטרת תולדות (מלאכי, א', א - ב', ז)

א. אהבה

דרך כלל, ההפטרה שפסוקיה מועטים עוסקת בעניין אחד, ואילו הפרשה - בעניינים רבים. ואילו כאן - עניינים הרבה מוזכרים בפסוקי ההפטרה, בעוד פרשתנו עוסקת ברובה בעניין מרכזי אחד והוא: היחסים שבין יעקב לעשיו על שרשרת המאבקים שביניהם.

לכאורה רק הפסוקים הראשונים בהפטרה מתאימים לעניין הפרשה, אותם פסוקים המדברים ביעקב ועשיו, או ליתר דיוק: ביחסו של הקב"ה אל השניים.

בפרשה נאמר: "ויאהב יצחק את עשיו כי ציד בפיו, ורבקה אהבת את יעקב" (כ"ה, כח) (1) כאילו נחלקה אהבתם של שני השותפים: שלו פונה לבכור, ושלה - לבן ה'קטן'. והשותף השלישי, הקב"ה (2), כיצד הוא מכריע? - באה ההפטרה ומגלה: "ואהב את יעקב" (א', ב).

ב. ואת עשיו שנאתי

הפרשה כאמור מדברת רק באהבת ההורים, כל אחד אהב אחד מבניו ביותר, אבל ודאי היתה שמורה בליבו אהבה גם לבן האחר, ואילו ביחסו של ה' לבנים משמשת השנאה. היחס לבן האחר הוא יחס של שנאה: "ואת עשו שנאתי" (א', ג). ושנאה זאת מצאה לה ביטוי מעשי: "ואשים את הריו שממה". מסתבר ששנאה זאת היא מידה כנגד מידה. שנאה גוררת שנאה. שנאה ששנא עשיו את יעקב מאז מאבקים, שנאה עליה מספרת הפרשה (3), חילחלה לצאצאיו אחריו, ותקופות רבות היו הם שטן משחית בישראל.

לכאורה גורל אחד ליעקב ולעשיו התאומים, עם חורבן בית ראשון. בארצו של זה, כבארצו של זה, שממה וצייה. אבל לעומת שיבת ציון של בני יעקב, אין סיכוי לגאולה של ממש אצל בני אדום. "כי תאמר אדום רששו ונשוב ונבנה חרבות, כה אמר ה' צבאות המה יבנו ואני אהרוס" (א', ד).

ודומה שבזה נשקף הבדל בסיסי בין יעקב לעשיו. יעקב האוחז בעקב מנסה לשפר ולהתקדם, לצפות אל המחר בתקווה, ואילו עשיו כבר מראשית יצירתו הוא עשוי, כולו כאדרת שער, שאפשר לה רק לכלות ולא להתחדש.

ג. למי הברכה

השנאה לעשיו גוררת אחריה חורבן עריו ושממת הריו. ואילו האהבה ליעקב מה היא גוררת? מסתבר שכדרך ששנאה גוררת חורבן, כן אהבה גוררת בניין ושפעת טובה. ובתמונת ההפטרה צריכים היינו לראות ברכה מול קללה, לעומת תמונת הפרשה שהיא ברכה כפולה: ברכה ליעקב וברכה לעשיו. אבל ברכה ליעקב אינה מצויה בהפטרה, אדרבא הנביא אומר: "ושלחתי בכס את

המארה ואתי את ברכותיכם וגם ארוטיה כי אינכם שמים על לב. הנני גער לכם את הזרע..." (ב', ב-ג). לא ייפלא שהעם תוהה וקובל: "במה אהבתנו" (א', ב). ועל כך מתנהל הדיון בין הנביא לבין העם, ועיקר דברי הנביא: הברכה אינה מובטחת, והיא תלויה במעשיהם של ישראל. מעשיהם הנוכחים מובילים לקללה, ורק אם ישפרו את דרכיהם מבטיח הקב"ה להשפיע עליהם ברכה (4).

אמור מעתה: הברכה לה זכה יעקב אבינו בפרשה, ואף נאבק כדי להשיגה, אינה מבטיחה ברכה על כל פנים, ועדיין הכל תלוי במעשיהם של ישראל (5).

ד. בן יכבד אב

מסתבר, שקיומה של הברכה והתגשמותה, הם פועל יוצא של היותם בני יעקב במעשיהם. אם ינהגו כיעקב הרי מקום לברכה לחול, ולא - 'וארותי את ברכותיכם'. אבל הנביא רומז לכך שלא רק שלא נהגו כיעקב, אלא אף במעשים טובים של עשיו לא אחזו. הוא משמיע בקול:

"בן יכבד אב ועבד אדניו

ואם אב אני איה כבודי

... ואם אדונים אני איה מוראיי" (א', ו).

כלומר: מושכל פשוט וראשוני הוא שבן מכבד את אביו. ואילו אתם... לא זו בלבד שאינכם מכבדים, אלא אף אתם בוזים את שמי, ובמה מתבטא בזיון זה? - "מגישים על מזבחי לחם מגאלי" (שם, ז-ח). כלומר מנחה שאתם מגישים לשמי פגומה היא; בעלי מומין אתם מגישים לפני מזבחי.

מסתבר שבאומרו "בן יכבד אב" בהקשר למנחה וקרבו, ריחפה דמותו של עשיו לנגד עיניו של הנביא, שכן עשיו זה הרשע, אחז במצוה זו והצטיין בה מאד. כך מצינו במדרש:

"ותקח רבקה את בגדי עשיו בנה הגדול החמודות - שבהן היה משמש את אביו. אמר רשב"ג: כל ימי הייתי משמש את אבא ולא שמשתי אותו אחד ממאה ששימש עשיו את אביו... עשיו בשעה שהיה משמש את אביו לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות, אמר: אין כבודו של אבא להיות משמשו אלא בבגדי מלכות" (בי"ר, סה, י) (6).

מסתבר שאף בשל הכבוד הרב שנהג באביו, החזיר לו אביו אהבה וביקש לברכו. אף אתם בני ישראל, וביותר כהנים שבכם, בזאת תבחנו: אם תתנו כבוד לאביכם שבשמים בהקרבת הקרבנות והמנחות, כי אז מובטחים אתם בברכה וחלילה אם לאו כי אז... (ראה ריש פ"ב).

ה. מי הוא הראוי לברית

שמה תאמר: אם כל כך הצטיין עשיו במידת כיבוד אב, מדוע היה שנוא לפני המקום, ומדוע לא זכה הוא, הבכור הביולוגי, להיות ראוי להמשיך את מסורת המשפחה ולהיות נבחר לפני ה'. תשובה רמוזה לכך עולה מתיאור הדמות הראויה לעמוד ולשרת לפני ה'. מי הוא זה שעומו נכרתה ברית העמידה לפני ה'?

"תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו
בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון
כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו
כי מלאך ה' צבאות הוא" (בי', ו-ז).

ודאי הוא שעשיו הרשע רחוק מאד מתיאור זה. ומשני האחים התאומים, הרי יעקב איש תם יושב אהלים, הוא היותר מתאים.

אשר על כן דחק יעקב בעשיו למכור לו את הבכורה ואת זכות השירות לפני ה' (7). "מה ראה יעקב אבינו שנתן נפשו על הבכורה? - דתנין: עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות... אמר: יהיה רשע זה עומד ומקריב? לפיכך נתן נפשו על הבכורה" (8) (בי"ר, סג, יח).

ו. אחרית כראשית

נבואתו של מלאכי חותמת את הנבואה בישראל (9). נבואה היא קשר וגשר בין הקב"ה לבין דרי מטה, והנביא הוא בגדר מתווך, המשמיע באזני העם את דבריו של הקב"ה, ודרכו מתנהל דו-שיח בין העם לבין ה'. נבואתו של מלאכי עניין זה בולט ביותר וכל דבריו בנויים בדרך של דיאלוג:

"אהבתי אתכם ...

ואמרתם במה אהבתנו ...

איה כבודי ...

ואמרתם במה בזינו את שמך".

היכן לראשונה נמצאת לנו דרך זו של דברי ה' הבאים באמצעות נביא - שליח? הווי אומר בפרשתנו. כך מצינו בתחילתה:

"ותאמר אם כן למה זה אנכי ותלך לדרוש את ה'. ויאמר ה' לה...".
(כ"ה, כב-כג).

ופירש רש"י: "וויאמר ה' לה - ע"י שליח. לשם נאמר ברוח הקודש, והוא אומר לה".

דבר ה' שנמסר לרבקה ע"י שליח ברוח הקודש, על שני הגויים המתגוששים בקרבה, פותח את מסכת הנבואה (10), ודבר ה' הנמסר באמצעות מלאכי על חורבנה של אדום ואפשרות הברכה לישראל, הוא החותם מסכת זו.

הערות:

(1) בכלל משמשת האהבה בביתם. בסוף פרשת חיי שרה סיפרה התורה: "ויבאה יצחק האהלה שרה אמו ויקח את רבקה ותהי לו לאשה ויאהבה..." (כ"ד, סז). הוא שהיה בן אהוב - "את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק" (כ"ב, ב), ידע להעניק אהבה לאשתו ולבנו.

(2) "שלשה שותפים הן באדם: הקב"ה ואביו ואמו" (קידושין, ל:).

(3) "וישטם עשו את יעקב" (כ"ז, מא).

(4) המשך זה אין קוראים בהפטרות היום. הוא יופיע בהמשך הנבואה. ראה להלן (ג', יב): "והריקתי לכם ברכה עד בלי די, ואשרו אתכם כל הגויים כי תהיו אתם ארץ חפץ".

(5) יושם לב לביטוי "וארותי את ברכותיכם" (ב', ב). המפרשים פירשו, אם במשמע של ברכה שכבר היתה; ברכה שבירכתי אתכם עם היוסד היכל ה' (רד"ק), ואם במשמע של ברכה הראויה להתברך (רש"י). עפ"י דרכנו וענייננו ניתן לומר שרמז יש כאן גם לברכה הקדומה שנתברך בה יעקב אבינו.

(6) וראה גם בדב"ר ובמדרש תנחומא לפסוקים בספר דברים האוסרים על בני ישראל ליטול מנחלתו של עשיו (ב, ג-ח).

(7) ושוב, הבכורה שנקנתה אינה מבטיחה זכויות באופן אוטומטי, ותמיד יש להישמר מאחוז בדרכיו של עשיו. מה כתוב בו בעשיו: "ויבז עשיו את הבכרה" (כ"ה, לד), והנביא גוער בכהנים בני זמנו: "הכהנים בוזי שמי" (א', ו).

בעיה זאת מקבלת משנה תוקף נוכח החזיון שבפרשה, כ"כ התאמץ אביכם יעקב ליטול את הבכורה, כדי שתיעשה עבודת ה' כראוי ע"י היותר ראוי לה. והנה במעשיכם שלכם אתם כמגלים חלילה מלמפרע שאין אתם ראויים לכך, וכל עצמה של המרת הבכורה לא היה לה טעם.

(8) כל כך נתן את נפשו, עד שהשמיע באזני אביו דברים אשר לא כן כמו: "אנכי עשו בכורך...". אבל הנביא מדגיש שממאפיניו של הכהן הראוי: "ועולה לא נמצא בשפתיו". כלום לא נכשל יעקב במבחן זה? וראה בספר הזוהר לבראשית (דף קמב): שייחסו את התפילה: "ה' הצילה נפשי משפת שקר מלשון רמיה", ליעקב אבינו, בעת שעמד לפני אביו לקבל הברכות. וראה בספרנו "יסוד המעלה", עמ' 31-32. על כל פנים ודאי יש כאן נתינת נפש, שנפשו של יעקב חתומה בחותם האמת ("יתן אמת ליעקב") ואם הגיע למצב בו נאלץ לסטות מן האמת הצרופה - הרי הוא כמוסר את נפשו.

(9) כל זאת לפי שעה. לעתיד לבוא מובטחים אנו שתשוב הנבואה.

כדי להרשם יש לשלוח בקשה לכתובת

MAJORDOMO@ETZION.ORG.IL

עם התוכן :

. GET YHE-TEST H-SUBSCRIBE

קיימת גם מערכת שיעורים באנגלית. כדי לקבל רשימת השיעורים, יש לשלוח בקשה לכתובת :

LISTPROC@JER1.CO.IL

עם התוכן :

. INFO YHE-ABOUT

בשאלות אפשר לפנות למשרד הישיבה 02-9931-456 ולבקש את משרד האינטרנט, או לכתוב לכתובת YHE@JER1.CO.IL

כל הזכויות שמורות 1997 ישיבת הר עציון